

ตอนที่ 2

ญาณวิทยาสมัยกรีกโบราณ

- ญาณวิทยาของโซเครตีส
- ญาณวิทยาของเพลโต
- ญาณวิทยาของอริสโตเติล

บทที่ 3

ญาณวิทยาสมัยกรีกโบราณ

3.1 ภูมิหลังของปรัชญากรีกโบราณ

ปรัชญานั้นได้ถือกำเนิดขึ้นครั้งแรกในราวปี 585 ก่อนคริสตกาลที่เมืองท่าเรือชื่อ มิลตุส (Miletus) ในดินแดนเอเชียน้อย (Asia Minor) จากการตั้งปัญหาด้วยความสงสัยใคร่รู้ด้วยการเริ่มถามคำถามว่า จริง ๆ แล้วสิ่งต่าง ๆ นั้นมันคืออะไร และเราจะอธิบายกระบวนการของความเปลี่ยนแปลงในสิ่งต่าง ๆ อย่างไร ซึ่งโดยนัยหนึ่งก็คือการเห็นและตระหนักรู้ว่าสิ่งต่าง ๆ นั้น มันไม่ได้เป็นอย่างไรที่เห็น และมันมีความแตกต่างระหว่างสิ่งที่ปรากฏ (appearance) กับสิ่งที่ป็นจริง (reality)

ด้วยเหตุนี้แต่แรกเริ่ม ปรัชญากรีกจึงมีลักษณะของการเป็นกิจกรรมทางปัญญา (intellectual activity) ในการคิดเกี่ยวกับปัญหาสำคัญ ๆ ที่เป็นพื้นฐานในเรื่องที่เกี่ยวกับธรรมชาติ (nature) กันอย่างจริงจังและเป็นระบบ โดยคำตอบที่นักปรัชญายุคแรกหรือยุคก่อนโซเครตีส เช่น ทาเลส (Thales) อแนกซีแมนเดอร์ (Anaximander) อแนกซีมีเนส (Anaximenes) ไพธากอรัส (Pythagoras) เฮราคลิตัส (Heraclitus) พาร์มินิดีส (Parmenides) เซโน (Zeno) อิมพีโดคลีส (Empedocles) อแนกซาโกรัส (Anaxagoras) และ เดโมคริตัส (Democritus) ให้เกี่ยวกับธรรมชาติและกฎธรรมชาติก็แตกต่างกันหลากหลาย เช่น ทาเลสบอกว่าน้ำเป็นปฐมธาตุหรือที่มา (primary substance) ของสรรพสิ่ง ในขณะที่อแนกซีแมนเดอร์ บอกว่าเป็นสิ่งที่ไม่จำกัดและไร้ขอบเขต (indeterminate boundless substance) และอแนกซีมีเนสบอกว่าคืออากาศ (air) ไพธากอรัสบอกว่าคือตัวเลข (numbers) เฮราคลิตัสบอกว่าคือไฟ (fire) และสิ่งต่าง ๆ นั้นเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (All things are in flux.) แต่พาร์มินิดีสกลับปฏิเสธเรื่องความเปลี่ยนแปลงและบอกว่าสัจหรือภาวะ (being) คือสิ่งที่จริง ในขณะที่อแนกซาโกรัสบอกว่าคือจิตกับวัตถุ (mind and matter) และเดโมคริตัสบอกว่าคือ อะตอม

และจากข้อโต้แย้งและคำตอบที่แตกต่างหลากหลายเหล่านี้ก็ได้ทำให้เกิดความสงสัยเกี่ยวกับความสามารถของมนุษย์ในการที่จะค้นหาความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติและ

เริ่มเกิดความรู้สึกในแนววิมตินิยม (skepticism) ขึ้นบ้าง นักปรัชญาช่วงหลังจากนั้นจึงเริ่มเปลี่ยนแนวจากการขบคิดปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติและความเป็นจริงมาเป็นความสนใจในปัญหาเกี่ยวกับความรู้ของมนุษย์ โดยการตั้งประเด็นเรื่องความเป็นไปได้ของการที่จิตมนุษย์จะสามารถรู้ในความจริงที่เป็นสากล (universal truth) ดังนั้น นักปรัชญาในช่วงหลังจากนั้นจึงพยายามที่จะตอบปัญหานี้ด้วยการให้ความสำคัญกับเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ (human nature) และความสามารถในการที่จะรู้ความจริง (truth) และด้วยเหตุที่ปัญหาเรื่องความจริงนั้นก็เกี่ยวโยงกับปัญหาเรื่องความดี (goodness) ปรัชญาในยุคของโซเครตีสจึงเป็นเรื่องของจริยศาสตร์และประเด็นปัญหาที่ว่ามนุษย์ควรจะประพฤติปฏิบัติอย่างไรเป็นหลัก

3.2 ญาณวิทยาของโซเครตีส

3.2.1 ประวัติและภูมิหลังที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทางปรัชญาของโซเครตีส

โซเครตีส (Socrates, 470 – 400 ก่อน ค.ศ.) เกิดที่กรุงเอเธนส์ มีบิดาเป็นช่างปั้นและมารดาเป็นหมอตำยา โซเครตีสมีชีวิตอยู่ในยุคที่มีสงครามเปโลโพนีสเซียน ซึ่งมีผลทำให้อำนาจของนครรัฐกรีกอ่อนกำลังลง เป็นยุคที่สังคมมีความขัดแย้งวุ่นวายเสื่อมถอยทั้งทางการเมืองและศีลธรรม และจากสภาพสังคมดังกล่าวนี้เองที่อาจจะเป็นปัจจัยที่ทำให้ท่านใช้เวลาช่วงหนึ่งของชีวิตในการที่จะหาทางแก้ปัญหาหรือความรอดให้แก่ชาวเอเธนส์ด้วยความคิดทางปรัชญา

โดยปรัชญาของโซเครตีสเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับทรรศนะของพวกโซพิสท์ที่เห็นว่า "คนเป็นเครื่องวัดสรรพสิ่ง" (A man is the measure of all things.) ซึ่งจะนำไปสู่ข้อสรุปที่ว่า ทุกสิ่งไม่ว่าจะเป็นความรู้ ความดี ความงามนั้นเป็นสิ่งสัมพัทธ์ (relative) ซึ่งก็หมายความว่าทุกอย่างเป็นไปได้ เราไม่สามารถที่จะสร้างเกณฑ์หรือบรรทัดฐานใดให้กับสังคมได้ ซึ่งทรรศนะเช่นนี้ย่อมไม่เป็นผลดีต่อสังคมโดยรวม โซเครตีสตระหนักถึงอันตรายของแนวคิดดังกล่าวจึงได้นำเสนอปรัชญาที่เน้นในเรื่องความจริง (truth) ความดี (goodness) และปรีชาญาณ (wisdom) ที่แตกต่างและตรงกันข้ามกับของพวกโซพิสท์ที่เป็นสัมพัทธ์นิยม (relativism) และวิมตินิยม (skepticism) อย่างสิ้นเชิง

สำหรับโซเครตีสเองนั้น ท่านไม่ได้เขียนงานใดไว้ แต่ความคิดของท่านนั้นปรากฏอยู่ในบทสนทนาเรื่องแรก ๆ ที่เพลโตผู้เป็นศิษย์ได้เขียนขึ้น เช่น เรื่อง " อพอลอจี " (Apology) " ครีโต " (Crito) " ฟีโด " (Phaedo)

3.2.2 ทฤษฎีความรู้

ในทรรศนะของโซเครตีส สิ่งทีถือว่ามีค่าและเป็นที่พื้นฐานสำหรับความรู้ไม่ได้เป็นสิ่งที่มิอยู่ในโลกหรืออยู่ภายนอก หากแต่เป็นสิ่งที่อยู่ภายในตัวมนุษย์เองที่ทำหน้าที่ในการคิด (knowing) คือ จิต โดยที่การคิดนั้นก็เชื่อมโยงกับการกระทำ (doing) สำหรับโซเครตีส จิต (soul หรือ psyche) จะเป็นตัวที่มีความสามารถทางปัญญา (intelligence) และสร้างนิสัยหรือหลักความประพฤติ (character) และหน้าที่หรือกิจกรรมของจิตก็คือการรู้และการชี้นำการกระทำและพฤติกรรม เราทุกคนจึงจำเป็นต้องดูแลรักษาจิตวิญญาณของเราไว้ให้ดีเพื่อที่จะได้เข้าใจความแตกต่างระหว่างสิ่งที่เป็นจริงและสิ่งที่ไม่เป็นจริง และเกิดความรู้ความเข้าใจว่าแท้จริงแล้วชีวิตมนุษย์นั้นคืออะไร โดยความรู้ดังกล่าวนี้เป็นสิ่งจำเป็นในการที่จะทำให้พฤติกรรมและการกระทำของเราถูกต้องดีงาม

สิ่งที่โซเครตีสให้ความสำคัญก็คือการมีชีวิตที่ดี โซเครตีสต้องการปลุกคนให้ตื่นจากความไม่รู้ (ignorance) และหันมาศึกษาความหมายของชีวิตและสัจธรรมเพื่อที่จะได้ยึดเป็นหลักในการดำเนินชีวิต ท่านจึงกล่าวว่า " ชีวิตที่ไม่มีการพิจารณาตรวจสอบนั้นเป็นชีวิตที่ไม่มีค่าควรแก่การดำรงอยู่ " (An unexamined life is not worth living.) โซเครตีสต้องการที่จะให้ทุกคนรู้จักตนเอง (Know thyself) โดยในการที่จะรู้ตนเองได้นั้น เราจะต้องตรวจสอบตนเองอยู่เสมอว่าไม่ได้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยอิทธิพลของนิสัย ความรู้สึก หรืออารมณ์ เพราะโซเครตีสถือว่าคนที่มีปัญญาย่อมพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ด้วยเหตุผลและไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์

3.2.2.1 วิธีการทางปรัชญาของโซเครตีส

สำหรับวิธีการของโซเครตีส (Socratic method) ในการที่จะทำให้คนเข้าถึงความรู้นั้นจะเป็นวิธีการสนทนาแบบถกเถียงที่เรียกว่า dialectic หรือวิภาษวิธี¹ โดยบทบาทของโซเครตีสนั้นเป็นเหมือนกับผู้ทำคลอดหรือหมอดำแยกทางปัญญา

¹วิภาษวิธีที่เป็นวิธีที่โซเครตีสใช้ในการถกเถียงมี 3 ขั้นตอน คือ 1. ทำตัวเป็นผู้ขอความรู้ โดยจะต่อถามให้คู่สนทนาดำหนดข้อคิดหรือค่านิยมของตนให้ชัดเจน 2. ชี้ให้เห็นว่าจะต้องมีข้อสรุปบางอย่างเกิดจากค่านิยมดังกล่าวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ 3. ชี้ให้เห็นว่าข้อสรุปตามข้อ 2 นั้น ขัดแย้งกับข้อเท็จจริงหรือ

(intellectual midwifery) เพื่อที่จะทำให้คู่สนทนาเข้าถึงความรู้ด้วยตัวเอง โดยในกระบวนการ วิชาวิธีนั้นคู่สนทนาจะถูกทำให้ความคิดของตนกระจ่างชัดเจนนขึ้นจนสามารถจัดความ สงสัยและทำให้ความรู้ความเข้าใจในสิ่งนั้น ๆ ด้วยตนเองเป็นไปได้โดยผ่านทาง การให้คำ นิยาม (definition) โดยการให้คำนิยามนี้จะเป็นเครื่องมือที่จะช่วยทำให้ความคิดกระจ่าง ชัดเจน ทำให้จิตสามารถแยกความแตกต่างระหว่างสิ่งเฉพาะ (the particular) กับสิ่งที่เป็ น ทั่วไป หรือสิ่งสากล (the general or the universal) เช่น สามารถแยกความแตกต่าง ระหว่างดอกไม้งามดอกนี้ (this beautiful flower) ซึ่งเป็นความงามของสิ่งเฉพาะกับแบบ ของความงาม (Form of Beauty) ซึ่งเป็นความงามสากล²

สำหรับโซเครตีส ความรู้ (knowledge) เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับ การที่จิตนั้นสามารถที่จะค้นพบหรือเห็นสิ่งสำคัญที่ยังคงอยู่ภายหลังจากที่คุณลักษณะ ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสิ่งเฉพาะนั้นหายไป คือเห็นว่าความงามที่แท้เป็นสิ่งที่ยังคงมีอยู่แม้ว่า ดอกไม้นั้นจะเหี่ยวเฉาไปแล้วก็ตาม³

ในขณะที่พวกโซพิสต์เห็นว่าความคิด ความจริง ความรู้ ความดีเป็นสิ่งที่สัมพัทธ์ และในกรณีที่เป็นคน คนเหล่านั้นก็จะแตกต่างกันไป จะไม่มีใคร เหมือนกับใครได้ คือความเหมือนในลักษณะที่เป็นสากลนั้นไม่มีอยู่ แต่สำหรับโซเครตีส แล้วความแตกต่างของคนเหล่านั้น ไม่ว่าจะเป็ นในส่วนของสติปัญญา ความสามารถ พละกำลัง รูปร่างฯ นั้นมันไม่ได้เป็นสิ่งที่จะบดบังความจริงที่ว่าเขาเหล่านั้นทั้งหมดเป็น "คน" โซเครตีสเชื่อว่าด้วยกระบวนการของการให้คำนิยาม เราสามารถที่จะแยกเอาส่วนที่เป็น ความแตกต่างในส่วนปลีกย่อยออกไปและเห็นสิ่งที่ทำให้เขาทั้งหมดเหล่านั้นจัดได้ว่าเป็น "คน" เหมือนกัน หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ การใช้วิธีการวิเคราะห์ (analysis) และการให้คำ

ขัดแย้งกับสามัญสำนึกหรือขัดแย้งกับข้อความที่ยอมรับกันอยู่แต่ก่อน ดังนั้นคำนิยามของคู่สนทนาในข้อ 1 จึงผิด หากคู่สนทนายังไม่เห็นด้วย โซเครตีสก็จะดำเนินวิธีการของคนโดยเริ่มต้นตั้งแต่ขั้นตอนที่ 1 มาใหม่ จนครบวงจรเช่นนี้เรื่อย ๆ ไป จนกว่าจะเลิกกันไป

คำอธิบายจาก พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, อ้างแล้ว, หน้า 26-27.

²Samuel Enoch Stumpf, *Socrates to Sartre : A History of Philosophy*. (New York : McGraw-Hill, 1975), p. 42.

³ibid.

นิยาม (definition) นั้นจะเป็นการช่วยให้เกิดความคิดที่ชัดเจนแน่นอนและทำให้เกิดความรู้เกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ได้

3.2.2.2 ความรู้คือคุณธรรม

สำหรับโซเครตีส ความรู้คือคุณธรรม (Knowledge is virtue.) ความรู้กับคุณธรรมนั้นเป็นสิ่งเดียวกัน ทั้งความรู้และคุณธรรมต่างก็มีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก การกล่าวว่าคุณธรรมสำหรับเขาหมายถึงว่า การรู้อะไรดีก็คือการทำให้ดี (To know the good is to do the good.) ซึ่งก็คือ แนวคิดแบบที่เชื่อมการรู้ (knowing) เข้ากับการกระทำ (doing)

ตามทรรศนะนี้ ความรู้เป็นกุญแจไปสู่ความดี ความรู้เป็นสิ่งที่ทำให้เราเข้าถึงความดี คือในการที่จะทำความดีนั้นเราจะต้องรู้ก่อนว่าอะไรคือความดี ถ้าตลอดเวลาเราไม่รู้ว่าอะไรคือความดี ก็ยากที่จะรู้จักความดีหรือเข้าถึงความดีได้ อีกนัยหนึ่งก็คือ มนุษย์จะเป็นคนดีไม่ได้หากขาดความรู้ โดยความรู้ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงความรู้ทางวิชาการต่าง ๆ แต่หมายถึงความรู้เกี่ยวกับ "ความดี" ว่าความดีคืออะไร ความดีที่แท้จริงนั้นคืออะไร ซึ่งสำหรับโซเครตีส "ดี" นั้นจะหมายถึงสิ่งที่จะนำไปสู่ความสุขที่แท้จริง (true happiness) และความรู้ที่แท้จริงนั้นมีอยู่อย่างเดียวเท่านั้น คือ ความรู้ชนิดที่ทำให้เกิดความคิด โดยความรู้ที่แท้จริงซึ่งเป็นการเห็นจริง รู้จริงขึ้นในใจของตนเองด้วยตนเองนี่จะเป็นรากฐานของการประพฤติชอบ ซึ่งจะเป็นรากฐานของความดีต่อไป

ในทำนองเดียวกับที่โซเครตีสเชื่อว่าความรู้คือคุณธรรม ท่านก็เชื่อว่าอธรรมนั้นคือความไม่รู้ (Vice is ignorance) โซเครตีสไม่คิดว่าจะมีใครทำชั่วทั้งที่รู้ว่าเป็นความชั่ว สำหรับเขาการทำชั่วนั้นเป็นการทำไปด้วยความไม่รู้และอารมณ์ และเป็นการทำไปโดยไม่ได้เจตนา (involuntary) ซึ่งตรงจุดนี้ เรามักจะเห็นว่าขัดแย้งกับประสบการณ์ของเรา เพราะคนจำนวนไม่น้อยทำชั่วโดยเจตนาและทำชั่วทั้ง ๆ ที่รู้

ในส่วนนี้จำเป็นที่เราจะต้องทำความเข้าใจว่า เมื่อโซเครตีสให้คุณธรรมเท่ากับความรู้นั้น โซเครตีสใช้ "คุณธรรม" ในความหมายเฉพาะ คือหมายถึงการทำตามบทบาทและหน้าที่ของมนุษย์ในฐานะที่เป็นสิ่งที่มีเหตุผล (rational being) ซึ่งก็คือการประพฤติตนอย่างมีเหตุผล โดยโซเครตีสมองว่ามนุษย์ทุกคนนั้นต่างก็ต้องการความสุขหรือให้จิตวิญญาณของตนเป็นสุขอันเป็นความสุขภายใน (inner well-

being) ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ก็เมื่อคนมีพฤติกรรมที่ถูกต้องเท่านั้น และด้วยเหตุที่ทุกคนต่างก็ต้องการความสุขนี้เอง เมื่อเขาเลือกที่จะทำสิ่งใด เขาก็จะทำด้วยความคิดและความหวังว่ามันจะทำให้เขามีความสุข แต่เนื่องจากการกระทำบางอย่างที่ดูเหมือนจะให้ความสุขนั้นจริง ๆ แล้วก็ได้ไม่ได้ทำให้เกิดความสุข ด้วยเหตุนี้จึงมีคนจำนวนไม่น้อยที่เลือกทำในสิ่งที่คิดว่ามันจะให้ความสุข แต่มันกลับไม่ได้ทำให้เกิดความสุขตามที่คิดหรือที่หวัง เช่น เลือกทำในสิ่งที่จะทำให้ตนมีทรัพย์สินสมบัติ ยานาจอ โดยสิ่งเหล่านั้นมันถูกมองว่าเป็นเครื่องหมายของความสำเร็จและความสุข แต่มันก็ไม่ได้เป็นพื้นฐานสำหรับความสุขที่แท้จริง

ในการที่ไซเครตีสให้การทำความเข้าใจคือความไม่รู้⁴นั้น แชมมวล สตัฟฟ์⁴ ได้อธิบายไว้ว่าไซเครตีสหมายถึงความไม่รู้เกี่ยวกับจิตวิญญาณ (soul) ว่าจะไร เป็นสิ่งที่จะทำให้จิตวิญญาณของคนนั้นดีที่สุดในที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ความไม่รู้ไม่ได้หมายถึงความไม่รู้เกี่ยวกับการกระทำเอง แต่หมายถึงความไม่รู้ว่าการกระทำนั้นจะสามารถทำให้เกิดความสุขที่แท้หรือไม่ การทำในสิ่งที่ผิดนั้นจึงเป็นผลของการประมาทการที่ผิดเกี่ยวกับการกระทำนั้น ในลักษณะของการคาดหวังที่ผิดว่าของสิ่งนั้นหรือการกระทำนั้น จะทำให้เกิดความสุขได้ การทำผิดจึงเป็นผลของความไม่รู้ในแง่ที่ว่ามันเป็นการกระทำที่ผู้ทำทำโดยหวังว่ามันจะให้ในสิ่งที่เขาต้องการในขณะที่มันไม่สามารถจะให้ได้ ความไม่รู้จึงเป็นการไม่รู้ว่าคุณสมบัติหรือการกระทำเหล่านั้นไม่สามารถที่จะให้ความสุขได้นั้นเอง

ในการที่เราจะรู้ว่าอะไรจะทำให้มนุษย์มีความสุขได้นั้น เราจำเป็นต้องมีความรู้ที่แท้จริงในเรื่องธรรมชาติของมนุษย์เพื่อที่จะรู้ว่าในการที่จะมีความสุขได้นั้นเราจะต้องทำอะไรหรือมีอะไร และนอกจากนั้นแล้วเรายังจะต้องมีความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับชนิดของพฤติกรรมหรือสิ่งที่เราจำเป็นต้องมีในการที่จะมีความสุขได้ โดยสิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือการมีความรู้ที่จะสามารถแยกความแตกต่างระหว่างสิ่งที่ดูเหมือนว่าจะให้ความสุขกับสิ่งที่จะทำให้มีความสุขจริง ๆ หรือการมีความรู้ที่จะเห็นความแตกต่างระหว่างสิ่งที่ปรากฏ (appearance) กับสิ่งที่ป็นจริง (reality)

สำหรับไซเครตีสแล้วจะไม่มีมนุษย์คนใดทำชั่วทั้งที่รู้ว่าเป็นความชั่วหรือทำชั่วโดยเจตนา ไซเครตีสเชื่อว่าเมื่อคนเราทำอะไรนั้น เขาจะคิดว่ามันเป็น การกระทำที่ดีเสมอ และเมื่อคนเราทำชั่วนั้น เขาทำไปโดยคิดว่าการกระทำนั้นดีในแง่ใด

⁴Ibid., p. 45.

แง่หนึ่ง แต่การกระทำนั้น ๆ จะเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่นั้นก็ขึ้นอยู่กับว่ามันเป็นไปในลักษณะที่สอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติที่แท้ของมนุษย์หรือไม่ โดยในส่วนี้มันเป็นเรื่องของ การมีความรู้ที่ถูกต้องหรือความรู้ที่แท้ (true knowledge) ว่าอะไรจะเป็นสิ่งที่ทำให้เรามีความสุขที่แท้จริง (true happiness)

หากเราจะพิจารณาถึงกรณีของขโมย ขโมยนั้นรู้การขโมย นั้นผิด แต่เขาก็ขโมยสิ่งเหล่านั้นด้วยความคิดหรือความหวังที่ว่าสิ่งที่เขาขโมยมาไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินเงินทองหรือสิ่งต่าง ๆ นั้นจะทำให้เขามีความสุข แต่เมื่อขโมยได้มาแล้วเขากลับไม่มีความสุข หรือกรณีของผู้คนมากมายที่แสวงหาความร่ำรวย ชื่อเสียง เกียรติยศ อำนาจกันอย่างบ้าคลั่งโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องหรือศีลธรรม โดยคิดว่าสิ่งเหล่านี้จะทำให้มีความสุข และเมื่อต่อสู้อันตรธานจนได้มาแล้ว กลับพบว่าตนเองไม่มีความสุข

เราจะเห็นว่าทั้งกรณีของขโมยและคนจำนวนมากที่แสวงหาทรัพย์สิน เกียรติยศชื่อเสียงอำนาจนั้นสับสนระหว่างสิ่งที่ปรากฏกับสิ่งที่เป็นจริง พวกเขาขาดความรู้ที่จะแยกความแตกต่างระหว่างสิ่งที่ดูเหมือนว่าจะให้ความสุขกับสิ่งที่ให้ความสุขจริง ๆ การทำชั่วของเขาต่างก็เกิดจากความไม่รู้หรือการขาดความรู้ (ignorance) ในการที่แยกและเห็นความแตกต่างของสิ่งที่ดูเหมือนว่าจะดี (apparent good) กับสิ่งที่ดี (real good) หรือสิ่งที่ปรากฏ (appearance) กับสิ่งที่เป็นจริง (reality) จึงทำให้เขาเลือกทำในสิ่งที่ยังเป็นปัญหาว่าจะนำมาซึ่งความสุขได้หรือไม่ อีกทั้งยังเป็น ความไม่รู้เกี่ยวกับจิตวิญญาณของตนเอง คือไม่รู้ว่าจะอะไรจะทำให้จิตวิญญาณของตนนั้นดีได้

ในทรรศนะของโซเครตีส ความรู้เป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นในการที่จะทำ ให้เราเข้าถึงความดีและทำดีได้ โดยความรู้ที่แท้จริงนั้นมีอยู่อย่างเดียวคือความรู้ชนิดที่ทำให้เกิดความดีงาม และมนุษย์จะเป็นคนดีไม่ได้เลยหากขาดความรู้

สรุปเนื้อหาและประเด็นสำคัญในญาณวิทยาของโซเครตีส

- ลักษณะของปรัชญากรีกยุคก่อนโซเครตีส
- ลักษณะของปรัชญากรีกยุคโซเครตีส
- ปรัชญาของโซเครตีส
 - การรู้จักตัวเอง
 - ชีวิตที่ไม่มีการตรวจสอบนั้นไม่มีค่าควรแก่การดำรงอยู่
 - วิธีการของโซเครตีส (The Socratic method)
 - วิชาวิธี (dialectic)
 - ผู้ทำคลอดทางความคิดหรือหมอดำแยทางปัญญา (intellectual midwifery)
 - การรู้สัมพันธ์กับการกระทำ
 - ความรู้คือคุณธรรม
 - การเข้าใจความแตกต่างระหว่างสิ่งที่ปรากฏกับสิ่งที่เป็นจริง (appearance กับ reality)
 - คนทำชั่วเพราะความไม่รู้ (Ignorance)

3.3 ญาณวิทยาของเพลโต

3.3.1 ประวัติและผลงานที่สำคัญ

เพลโต (Plato, 428-348 ก่อน ค.ศ.) เกิดที่กรุงเอเธนส์ เป็นนักปรัชญากรีก ผู้เป็นศิษย์ของโซเครตีส และเป็นผู้ก่อตั้งสำนักอะคาเดมี (Academy) ที่มีชื่อเสียงในฐานะที่เป็นเหมือนกับมหาวิทยาลัยแห่งแรกที่สอนศิลปะวิชาการอย่างกว้างขวางในสมัยนั้น

งานเขียนที่สำคัญของเพลโตมี อพอลอจี (Apology) ครีโต (Crito) ยูโทโฟร (Euthyphro) อีออน (Ion) โปรตากอรัส (Protagoras) กอร์เกียส (Gorgias) เมโน

(Meno) คราติลัส (Cratylus) ฟีโด (Phaedo) อุดมรัฐ (Republic) ซิมโปเซียม (Symposium) เทอทีตัส (Theaetetus) ฟีดรัส (Phaedrus) โพลิตีคัส (Politicus) ฟิลีบัส (Philebus) ไทแมอัส (Timaeus) คริตีอัส (Critias) และนิติรัฐ (Laws) โดยเชื่อมกันว่างานเขียนในช่วงต้นคือตั้งแต่โพลีจีมาจนถึงอุดมรัฐนั้นเป็นบทสนทนาที่แสดงความคิดของโซเครตีส และงานเขียนช่วงหลังตั้งแต่กอร์เกียสไปนั้นเป็นความคิดที่แม้จะมีพื้นฐานอยู่บนความคิดของโซเครตีส แต่ก็ได้พัฒนามาจนเป็นความคิดของเพลโตเองแล้ว

3.3.2 ภูมิหลังที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดของเพลโต

เพลโตนั้นได้รับอิทธิพลทางความคิดของนักปรัชญาหลายท่าน คือ ทั้งจากแนวคิดของเฮราคลิตัสที่ว่าโลกของผัสสะของเรานั้นอยู่ในภาวะที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ กับจากแนวคิดของพรวกอีเลียที่ว่าความเป็นจริงนั้นมีอยู่อย่างเดียวและเป็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลง และจากโซเครตีสในส่วนของที่พยายามค้นหาในสิ่งที่เป็นสาร์ตตะ เช่น คุณธรรม แต่เนื่องจากคุณธรรมบางอย่าง เช่น ความยุติธรรมนั้นเราไม่สามารถจะพบรูปแบบที่สมบูรณ์ของมันได้ เพลโตจึงให้สิ่งที่เป็นสาร์ตตะเหล่านั้นมีอยู่ต่างหากอย่างอิสระ เพื่อที่จะได้เป็นแบบหรือมาตรฐานให้เราได้ โดยให้สาร์ตตะหรือความเป็นจริงเหล่านั้นเป็นความจริงที่สมบูรณ์และไม่เปลี่ยนแปลงที่มีอยู่ด้วยตัวเอง โดยไม่ขึ้นกับโลกแห่งผัสสะของเรา และเกิดเป็นความคิดเรื่อง "แบบ" ซึ่งเป็นความจริงแท้ที่เราจะรู้ได้ไม่ใช่ด้วยผัสสะ แต่ด้วยปัญญาหรือเหตุผล และทฤษฎีแบบนี้ก็ได้เป็นสิ่งทีเพลโตใช้ปฏิเสธแนวคิดของพาร์มินิดิสที่ว่าทุกอย่างนั้นเป็นหนึ่ง (Everything is one.) และปฏิเสธแนวคิดของเฮราคลิตัสที่ว่าทุกสิ่งนั้นเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ (Everything is in flux.) ในขณะเดียวกับที่เขาใช้ทฤษฎีนี้ในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่เป็นหนึ่ง (The One) กับสิ่งทีมากมาย (The many) ด้วย โดยทฤษฎีแบบของเพลโตนี้ถือได้ว่าเป็นความคิดใหม่ที่ทั้งมีความสำคัญต่อปรัชญาของเขา และมีอิทธิพลต่อความคิดของนักปรัชญาหลังจากนั้นมาอีกยาวนาน

3.3.3 ทฤษฎีความรู้

ในญาณวิทยาของเพลโต เขาได้อธิบายกระบวนการที่เราหรือจิตของเราจะเข้าถึงความรู้ และอธิบายถึงองค์ประกอบของความรู้ ด้วยการใช้อุปมานิทัศน์เรื่องถ้ำ (Allegory of the Cave) อุปมาเรื่องเส้นแบ่ง (Metaphor of the Divided Line) และทฤษฎีแบบ (Theory of Forms)

3.3.3.1 อุปมานิทัศน์เรื่องถ้ำ

ในอุปมานิทัศน์เรื่องถ้ำ เพลโตให้เราจินตนาการถึงนักโทษที่ถูกขังไว้ในถ้ำลึกตั้งแต่เด็กโดยที่เขาเหล่านั้นจะถูกจับให้นั่งหันหน้าเข้าหาถ้ำและถูกสามโซ่ที่ขาและคอไว้ จึงไม่อาจหันหน้าไปในทิศทางอื่นได้ โดยที่ส่วนที่เป็นปากถ้ำซึ่งมีระดับสูงกว่านั้นจะมีแสงสว่างที่เกิดจากกองไฟอยู่เสมอ และก็จะมีคนเดินถือสิ่งของต่าง ๆ รวมทั้งรูปปั้นของสัตว์ สิ่งของเครื่องใช้ และวัตถุต่าง ๆ เดินผ่านไปมา โดยบรรดานักโทษที่ถูกจับนั่งหันหน้าเข้าผนังส่วนที่เป็นก้นถ้ำนั้นจะไม่สามารถเห็นสิ่งใดได้เลยนอกจากเงาที่ปรากฏบนผนังถ้ำ ในขณะที่มีคนเดินผ่านกองไฟ พวกเขาจะไม่สามารถเห็นสิ่งต่าง ๆ ที่ผู้คนข้างนอกถ้ำเดินถือไปมา และก็ไม่รู้ด้วยว่าสิ่งที่เขาเห็นบนผนังถ้ำนั้นเป็นเพียงเงาของสิ่งต่าง ๆ เท่านั้น แต่ด้วยเหตุที่คนในถ้ำไม่ได้มีการตระหนักรู้ถึงการมีอยู่ของสิ่งใดภายนอก พวกเขาจึงเห็นว่าเงาของสิ่งต่าง ๆ ที่เห็นบนผนังถ้ำนั้นเป็นของจริง แต่ถ้านักโทษเหล่านั้นได้รับการปลดปล่อยให้ออกมานอกถ้ำ พวกเขาจะเป็นเช่นไร ตาของพวกเขาจะสู้แสงได้หรือไม่ ถ้าเขาได้เห็นสิ่งที่ป็นที่มาของเงาของสิ่งที่เขาเห็นบนผนังถ้ำ เขาจะให้ความหมายกับของจริงมากกว่าเงาของมันหรือไม่ สิ่งเหล่านี้อาจจะยังเป็นสิ่งที่เราอาจจะสงสัยได้ แต่สิ่งที่แน่นอนก็คือ แตรกตาของเงาอาจจะพร่ามัวและไม่สามารถสู้แสงสว่างภายนอกได้ เขาอาจจะยังไม่สามารถมองสิ่งต่าง ๆ โดยตรงได้ ในขั้นต้นเขาอาจจะต้องเริ่มด้วยการมองภาพสะท้อนของสิ่งต่าง ๆ ในน้ำก่อน เช่น มองภาพสะท้อนของสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่บนผิวน้ำ ซึ่งก็จะทำให้สามารถเห็นภาพของสิ่งเหล่านั้นได้ชัดขึ้นในระดับหนึ่ง และเมื่อหลังจากได้ปรับตาให้เข้ากับแสงสว่างได้แล้ว เขาก็จะสามารถที่จะมองตรงไปที่สิ่งเหล่านั้นเองได้ และในที่สุดเขาก็จะสามารถเงยหน้าขึ้นมองดวงอาทิตย์บนท้องฟ้าที่ส่องแสงสว่างให้เราเห็นสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่นอกถ้ำได้เอง

สิ่งที่เพลโตต้องการสะท้อนให้เห็นในอุปมาทัศน์เรื่องถ้ำนี้ก็คือความจริงที่ว่ามนุษย์ส่วนใหญ่ นั้นเหมือนกับคนที่อยู่ในถ้ำมืดนั้น พวกเขาคุ้นกับโลกของเงา และเข้าใจผิดในเรื่องของความจริง คือ ถือเอาสิ่งที่ไม่จริง (unreal) ว่าเป็นสิ่งที่จริง (real) เนื่องจากว่ายังติดอยู่กับโลกของเงา

สำหรับเพลโตแล้ว มันมีโลกอยู่ 2 โลก คือ โลกในถ้ำที่มีมืดมิด กับ โลกนอกถ้ำที่สว่างไสว การเข้าถึงความรู้ก็เหมือนกับการออกจากถ้ำมืดมาสู่โลกภายนอกที่สว่างไสว ในความคิดของเพลโต การศึกษานั้น (education) จะเป็นสิ่งที่นำมนุษย์ออกจากความมืดมิดของถ้ำไปสู่โลกที่สว่างไสวได้ โดยการศึกษาจะเป็นสิ่งที่เปลี่ยนมนุษย์จากการเป็นผู้ที่ติดอยู่ในโลกแห่งปรากฏการณ์ (world of appearance) ให้เข้ามาอยู่กับโลกของความเป็นจริง (world of reality) ได้

ในทรรศนะของเพลโต ความรู้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้และความรู้จะต้องเป็นสิ่งที่ไม่ได้ เนื่องจากมันเป็นสิ่งที่มีพื้นฐานอยู่บนสิ่งที่จริงแท้อย่างที่สุด โดยจิตมนุษย์นั้นมีความสามารถที่จะเข้าถึงความรู้ที่แท้จริง (true knowledge) ในลักษณะเดียวกับผู้ที่ออกจากถ้ำเข้าถึงสิ่งที่เป็นจริงที่เป็นที่มาของเงาต่าง ๆ ที่เขาเห็น

3.3.3.2 อุปมาเรื่องเส้นแบ่ง

อุปมาเรื่องเส้นแบ่ง (Metaphor of the Divided Line) เพลโตยกการเปรียบเทียบเส้นแบ่งนี้ขึ้นมาเพื่อแสดงให้เห็นว่าในการที่จะเข้าถึงความรู้ที่แท้จริงนั้น จิตของผู้จะต้องดำเนินไปจนครบ 4 ขั้นตอนของการพัฒนา คือ จากการจินตนาการ (imagining) ไปสู่ความเชื่อ (belief) การคิด (Thinking) และความรู้ (knowledge) ซึ่งก็เป็นการเคลื่อนจากโลกแห่งผัสสะไปสู่โลกแห่งความคิด หรือจากโลกแห่งปรากฏการณ์ ไปสู่โลกแห่งปัญญา ดังแสดงไว้ตามผัง⁵ ข้างล่างนี้

⁵จาก S. E. Stumpf, From Socrates to Sartre : A History of Philosophy, ibid., p. 56.

ความเป็นจริง (Reality)

แสงสว่าง (Bright Light)

	สิ่งที่รองรับ (Objects)	y	แบบของความคิด (Mode of Thought)	
โลกแห่งปัญญา (Intelligible World)	แบบ (Form)		ความรู้ (Knowledge)	ความรู้ (Knowledge)
	สิ่งที่มีอยู่ในคณิตศาสตร์ (Mathematical Objects)		การคิด (Thinking)	
โลกที่ปรากฏ (Visible World)	สิ่ง (Thing)		ความเชื่อ (Belief)	ความเห็น (Opinion)
	จินตภาพ (Images)		การจินตนาการ (Imagining)	

X

ถ้ำ (Cave)

เงาหรือความจริง / ความเป็นจริงในระดับต่ำ
(Shadow or lower degree of reality and truth)

ตามผังดังกล่าวนี้จะเห็นว่าเส้นตั้งนั้นถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วนที่ไม่เท่ากัน โดยส่วนบนที่เป็นส่วนที่ใหญ่กว่านั้นหมายถึงโลกแห่งปัญญา ในขณะที่ส่วนล่างที่เล็กกว่านั้นหมายถึงโลกแห่งปรากฏการณ์ สำหรับการแบ่งที่ไม่เท่ากันนี้ก็เพื่อให้ส่วนที่เล็กกว่านี้เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงโลกแห่งปรากฏการณ์ที่มีระดับของความจริงและความเป็นจริงที่ต่ำกว่า เมื่อเปรียบเทียบกับความจริงและความเป็นจริงที่มีอยู่ในโลกแห่งปัญญา โดยเส้นตั้งในแต่ละโลกก็จะถูกแบ่งออกเป็นส่วนที่เท่ากันอีก จึงทำให้เส้นนั้นถูกแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ซึ่งแต่ละส่วนจะแสดงถึงความคิดแบบต่าง ๆ โดยส่วนที่อยู่เหนือกว่าก็จะเป็นรูปแบบของความคิดที่ชัดเจนกว่าส่วนที่อยู่ข้างล่าง

เส้นแนวตั้งจาก x ที่ต่อเนื่องขึ้นไปถึง y นั้นแสดงให้เห็นถึงการที่ความรู้มีอยู่ในลักษณะการ (modes) ต่าง ๆ เริ่มจากจุดล่างสุดที่เป็นความเป็นจริงระดับต่ำไปยังตำแหน่งบนสุดที่เป็นความเป็นจริงระดับสูงสุด การเคลื่อนจาก x ไปยัง y นั้น

แสดงให้เห็นถึงกระบวนการของการที่จิตเข้าถึงความรู้ซึ่งเป็นไปในลักษณะเดียวกับในอุปมาที่ศรัณูเรื่องถ้ำ ซึ่งเป็น การเคลื่อนจากความมืดและโลกแห่งเงา (x) ไปสู่โลกแห่งแสงสว่างภายนอกถ้ำ (y) โดย แซมมวล สตั้มพี⁶ ได้อธิบายไว้ว่า ผังเส้นแวงนี้ได้แสดงให้เห็นการทำงานของจิตว่าในแต่ละระดับของการเข้าสู่ความรู้ที่จิตของเราทำงานอย่างไร และสำหรับสิ่งที่เรารู้ หากพิจารณาเรียงจากระดับล่างไปยังระดับบน คือ จินตภาพ สิ่งที่รู้ได้ด้วยผัสสะ สิ่งที่มีอยู่ในคณิตศาสตร์ และแบบ นั่นก็ไม่ได้เป็นการมองว่าเป็นสิ่งเป็นจริง 4 ชนิดที่แตกต่างกัน แต่มันเป็นการมองสิ่ง ๆ หนึ่งใน 4 ลักษณะ

โดยเพลโตเห็นว่าในระดับล่างสุดซึ่งเป็นการจินตนาการ⁷ (imagining) นั้นก็เหมือนกับเงาในแง่ที่มีส่วนของความเป็นจริงอยู่บ้าง แต่การรู้ในระดับนี้ เราไม่ได้ตระหนักถึงว่าสิ่งที่เราเห็นนั้นเป็นเพียงเงา สำหรับระดับต่อไปคือความเชื่อ (belief) เพลโตเห็นว่าแม้มันจะมีพื้นฐานอยู่บนความเป็นจริงในระดับที่สูงกว่าและมีความเป็นจริง (reality) ปรากฏอยู่มากกว่าการจินตนาการ แต่มันก็ยังเป็นเพียงความเห็น (opinion) เพราะโดยตัวของมันเองแล้วก็ไม่สามารถที่จะให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งนั้น ๆ ได้โดยทั้งหมด แต่เมื่อการรู้ของเราเคลื่อนจากระดับของความเชื่อไปสู่ระดับของเหตุผลหรือการคิด (thinking) เราจะเคลื่อนจากโลกที่เราเห็น (visible world) ไปสู่โลกแห่งปัญญา (intelligible world) เป็นการเคลื่อนจากแดนของความเห็น (opinion) ไปยังแดนของความรู้ (knowledge) ในขั้นนี้การทำงานของจิตจะเป็นไปจะเป็นไปในทำนองเดียวกันกับนักคณิตศาสตร์ คือ เป็นการคิดในลักษณะที่เป็นนามธรรมซึ่งทำให้ได้มาซึ่งลักษณะร่วมของสิ่งต่าง ๆ (abstraction) โดยที่เมื่อนักคณิตศาสตร์เห็นรูปสามเหลี่ยม เขาจะคิดถึงความเป็นรูปสามเหลี่ยม (triangularity) โดยสามเหลี่ยมนั้นจะไม่ใช่รูปสามเหลี่ยมที่เรามองเห็น แต่เป็นรูปสามเหลี่ยมที่อยู่ในความคิด เขาไม่ได้คิดถึงสามเหลี่ยมที่เป็นสิ่งเฉพาะ แต่คิดถึงสามเหลี่ยมที่เป็นสากล (the Triangle) สำหรับเพลโต การคิด (thinking) นั้นเป็นความสามารถของจิตในการดึงเอาคุณสมบัติที่เหมือนกันของสิ่งที่อยู่ภายใต้ประเภทเดียวกันจากสิ่งที่มองเห็น (visible objects) เช่น คิดถึงแบบของ "สามเหลี่ยม", คิดถึงแบบของ "คน" โดยการคิดนี้สามารถที่จะให้ความรู้เกี่ยวกับความ

⁶ Ibid.

⁷ การจินตนาการของเพลโต หมายถึง การมีประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสกับสิ่งที่ปรากฏ (appearance) และถือเอาว่าสิ่งนั้นเป็นความเป็นจริงที่แท้ (true reality) เหมือนกับที่นักโทษที่อยู่ในถ้ำเห็นเงาและเข้าใจว่าเงานั้นเป็นสิ่งที่จริง เพราะความไม่ตระหนักและความไม่รู้อย่างยิ่งว่ามันเป็นเพียงเงา

“สามเหลี่ยม”, คิดถึงแบบของ “คน” โดยการคิดนี้สามารถที่จะให้ความรู้เกี่ยวกับความจริงแก่เราได้ แต่มันก็ยังคงเป็นความรู้ที่มีข้อจำกัดคือความจริงต่าง ๆ ยังอยู่แยกจากกัน เรายังไม่มีความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของความจริงต่าง ๆ เหล่านั้น

แต่สำหรับการรู้ในขั้นที่เป็นความรู้ที่สมบูรณ์ (perfect knowledge) นั้น จิตจะสามารถรู้ความสัมพันธ์ของความจริงของสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นในลักษณะของการเห็นเอกภาพของความเป็นจริงทั้งหลาย โดยในการรู้ขั้นนี้จิตจะเป็นอิสระจากสิ่งที่เรารับรู้ทางประสาทสัมผัส (sensible objects) โดยจิตจะเข้าถึง “แบบ” (Forms) ของสิ่งต่าง ๆ โดยตรง เช่น เข้าถึงแบบของ “สามเหลี่ยม” เข้าถึงแบบของ “คน” การรู้ที่สมบูรณ์ตามธรรมชาติของเพลโตจึงเป็นการรู้ในขั้นที่จิตสามารถที่จะสรุปความเป็นจริงและเข้าถึงความเป็นเอกภาพของความรู้ได้

3.3.3.3 ทฤษฎีแบบ

ทฤษฎีแบบ (Theory of Forms / Ideas) นี้ นอกจากจะถือว่าเป็นหัวใจของความคิดทางปรัชญาของเพลโตแล้ว ก็ยังเป็นสิ่งที่ถือได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่เขาได้ให้ไว้กับวงการปรัชญา โดยแนวคิดของเพลโตที่ว่ามีโลกอยู่ 2 โลก คือ โลกของแบบที่สามารถเข้าถึงได้ด้วยเหตุผล และโลกแห่งผัสสะที่เข้าถึงได้โดยประสบการณ์นั้นได้มีอิทธิพลต่อความคิดและพัฒนาการทางความคิดของนักปรัชญาในโลกตะวันตกเป็นอย่างมากและอย่างยาวนาน

โดยในส่วนรายละเอียดของทฤษฎีแบบนี้ จะได้กล่าวถึงใน 4 ประเด็นสำคัญที่ว่า แบบคืออะไร แบบอยู่ที่ไหน แบบมีความสัมพันธ์ทั้งกับแบบด้วยกัน และสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ อย่างไร และเราจะรู้แบบได้อย่างไร

3.3.3.3.1 แบบคืออะไร

แบบ (Forms หรือ Ideas) เป็นอันติมสัจจะหรือความเป็นจริงสูงสุดที่เป็นที่มาของสิ่งต่าง ๆ ในโลกในลักษณะของการเป็นต้นแบบ โดยสิ่งต่าง ๆ ที่เราเห็นนั้นเป็นการเลียนแบบ (imitation) ความเป็นจริงที่แท้เหล่านั้นมา โดยพื้นฐานแล้ว “แบบ” ก็คือ รูปแบบที่ไม่ใช่วัตถุ เป็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงและเป็นนิรันดร์ อันเป็นต้นแบบและสาระสำคัญของสิ่งต่าง ๆ ที่เราเห็นว่ามีอยู่

ทฤษฎีแบบของเพลโตนั้นเป็นความพยายามในการที่จะอธิบายธรรมชาติของการดำรงอยู่หรือการมีอยู่ของสิ่งต่าง ๆ ในลักษณะที่แตกต่างไปจากความคิดของนักปรัชญาคนอื่น ๆ ก่อนโซเครตีสที่เห็นว่าความเป็นจริงนั้นเป็นสิ่งที่อยู่ในลักษณะที่เป็นวัตถุ โดยเพลโตได้ชี้ให้เห็นว่าโลกที่แท้จริงนั้นไม่ใช่โลกที่เรามองเห็น หากแต่เป็นโลกแห่งปัญญาที่เป็นโลกในความคิดซึ่งก็คือโลกของแบบนั่นเอง

โดยเราสามารถจะอธิบายถึงลักษณะหรือคุณสมบัติของ “แบบ” ได้ว่า

- แบบเป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างปรนัย (objective) คือ เป็นสิ่งที่มีอยู่จริงโดยอิสระ ไม่ขึ้นกับสิ่งใดและไม่ต้องอาศัยสิ่งใด
- แบบเป็นอัครภาพ (transcendent) คือ เป็นสิ่งที่อยู่พ้นขอบข่ายของโลกหรือธรรมชาติ เป็นสิ่งที่ไม่ได้มีอยู่ในกาลและอวกาศ (time and space)
- แบบเป็นสิ่งที่นิรันดร์ (eternal) คือ เป็นความจริงที่ไม่เปลี่ยนแปลง ไม่สูญสลาย
- แบบเป็นสิ่งที่จะรู้ได้ด้วยปัญญาเท่านั้น (intelligible) ประสาทสัมผัสไม่สามารถที่จะรู้แบบได้เพราะมันเป็นความจริงที่มีลักษณะเป็นอัครภาพ (transcendent realities)
- แบบเป็นสิ่งที่เป็นที่มาหรือต้นแบบ (archetypal) ของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่
- แบบเป็นสิ่งที่สมบูรณ์ (perfect) คือ ประกอบไปด้วยคุณลักษณะที่สมบูรณ์ทั้งหมดของสิ่งที่มันเป็นแบบให้

3.3.3.2 แบบอยู่ที่ใด?

หากแบบเป็นสิ่งที่จริงแท้ และเป็นสิ่งที่มีอยู่ แบบนั้นจะอยู่ที่ไหน ตามแนวคิดของเพลโต “แบบ” เป็นสิ่งที่อยู่แยกต่างหากจากสิ่งที่เราเห็น โดยมันเป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างอิสระโดยไม่ขึ้นกับสิ่งใด แม้สิ่งเฉพาะต่าง ๆ ที่เลียนแบบ “แบบ” ของมันมาจะเสื่อมสลายไป แต่ “แบบ” นั้นจะคงมีอยู่ตลอดไป

3.3.3.3 แบบมีความสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ อย่างไร

สำหรับเพลโต “แบบ” นั้นจะมีความสัมพันธ์กับสิ่ง ๆ หนึ่งได้ใน 3 วิธีทาง โดยอย่างแรกก็คือ เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะของการเป็นสาเหตุ (cause) ของแก่นหรือสาร์ตตะของสิ่งนั้น อย่างที่สอง ก็คือ เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะที่สิ่ง ๆ หนึ่งนั้นเป็นสิ่งที่มีส่วนร่วม (participate) ในแบบนั้น และอย่างสุดท้าย ก็เป็นการที่สิ่ง ๆ หนึ่งนั้นเลียนแบบ (imitate, copy) “แบบ” ของสิ่งนั้น

ตามความคิดของเพลโตนั้น แม้ว่า “แบบ” จะเป็นสิ่งที่อยู่แยกจากสิ่งที่เลียนแบบ โดย “แบบของคน” (Form of Man) นั้นต่างจากโซเครตีสซึ่งเป็นสิ่งเฉพาะ แต่การมีอยู่ของโซเครตีสนั้นก็เป็นไปได้เพราะการมี “แบบ” นั้นเป็นสาเหตุ และการมีส่วนร่วมใน “แบบของคน” ซึ่งเป็นประเภทที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ และเป็นการเลียนแบบ “แบบของคน” นั้นมา

ในขณะที่ “แบบของคน” (the Form Man) นั้นก็สัมพันธ์กับ “แบบของสัตว์” (the Form Animal) ในลักษณะของประเภท (genus) กับชนิด (species) คือคนนั้นเป็นชนิดหนึ่งของประเภทสัตว์ “แบบของคน” จึงเป็นสิ่งที่อยู่ใน “แบบของสัตว์” ตามแนวคิดนี้ แบบต่าง ๆ (Forms) ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นตัวแทนของโครงสร้างของความเป็นจริงที่สะท้อนออกมาให้เห็นในโลกแห่งผัสสะนั้นจึงเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์ในลักษณะที่ผูกและเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออก โดยที่แบบเหล่านั้นก็เป็นสิ่งที่มีระดับ (hierarchy of Forms) ในลักษณะที่ว่ายิ่งมันเข้าใกล้กับการเป็นรูปธรรมหรือสิ่งที่เห็นได้ (visible thing) เท่าใดมันก็จะมีความรู้ที่มีความเป็นสากลน้อยลงเท่านั้น และในทางกลับกันคือ เมื่อมันมีลักษณะเป็นนามธรรมมากขึ้น ความรู้นั้นก็จะกว้างขึ้น มีความเป็นสากลมากขึ้น ตามความคิดของเพลโต ความรู้นั้นจึงเป็นความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์กันของแบบต่าง ๆ อย่างถูกต้อง

3.3.3.4 เราจะรู้ “แบบ” ได้อย่างไร

การรู้ “แบบ” นั้นจะทำได้ 3 ทาง คือ ทางแรกโดยการระลึกได้ (recollection) ทางที่สอง โดยการใช้ภาษาวิธี (dialectic) ซึ่งจะทำให้สามารถแยกลักษณะร่วมที่สำคัญซึ่งเป็นสาร์ตตะของสิ่งต่าง ๆ และทำให้สามารถเห็นถึงความสัมพันธ์กันของความรู้ในทุกส่วน ทางที่สาม โดยพลังของความรัก (love) ความ

ปรารถนา (desire) ที่จะช่วยนำเราไปที่ละขั้นตอน คือจากสิ่งที่เป็นวัตถุ (object) ไปสู่สิ่งที่ เป็นความคิด (thought) และสู่สิ่งที่ เป็นสาระัตถะ (essence) หรือ “แบบ” ของสิ่งนั้น เช่น จากสิ่งที่งาม ไปสู่ความคิดเรื่องความงาม และสาระัตถะหรือแบบของความงามนั้น

เนื่องจากเพลโตเชื่อว่าวิญญาณ (soul) นั้นเป็นสิ่งที่มียู่ ก่อน และวิญญาณของเราก็คู่กับแบบต่าง ๆ อยู่ก่อนที่วิญญาณจะมาอยู่ในร่างกาย (body) นี้ การระลึกได้จึงเป็นการที่เราสามารถระลึกถึงสิ่งที่วิญญาณเคยรู้มาก่อน โดยสิ่ง ที่เรามีประสบการณ์ในโลกแห่งผัสสะจะเป็นสิ่งที่ช่วยเตือนหรือเรียกความทรงจำเกี่ยวกับ สาระัตถะหรือแบบของสิ่งต่าง ๆ ที่เราเคยรู้มาก่อน สำหรับเพลโตการศึกษาจึงเป็น กระบวนการที่ทำให้เกิดการระลึกถึงสิ่งที่เราเคยรู้นั่นเอง

3.3.3.4 บทบาทของการศึกษา

ในส่วนของการศึกษานั้น เพลโตไม่ได้มองว่าเป็นการให้ความรู้ หรือใส่ความรู้ที่เราไม่เคยมีลงไปในตัวเรา เพราะมันจะเป็นสิ่งที่ เป็นไปไม่ได้ในทำนอง เดียวกันกับที่เราไม่สามารถทำให้ตาที่มีตบอดนั้นเห็นภาพได้ เนื่องจากในการเห็นภาพนั้น จำเป็นจะต้องมีดวงตาที่สามารถจะเห็นได้ อีกทั้งยังต้องมีการมองไปในทิศทางที่ถูกต้อง ด้วย เหมือนกับในอุปมานิทศน์เรื่องถ้ำที่นักโทษที่ถูกจองจำนั้นจะเห็นสิ่งที่ เป็นจริงที่เป็น ที่มาของภาพเงาบนผนังถ้ำได้ ก็ต่อเมื่อพวกเขาต้องหันหน้าไปในทิศทางที่ตรงกันข้าม คือหันหน้าไปข้างหลังและมองขึ้นไปทางปากถ้ำเท่านั้น สำหรับเพลโต การศึกษาเป็นสิ่งที่ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางตรงกันข้าม (conversion) คือ เปลี่ยนจากสภาพของ การตกอยู่ในความมืดหรือโลกมืดไปสู่โลกที่สว่างไสว หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ การเปลี่ยนจาก การมองหรืออยู่ในโลกแห่งปรากฏการณ์ (world of appearance) ให้เป็นการมองหรืออยู่ ในโลกแห่งความเป็นจริง (world of reality) โดยสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ในโลกแห่งปรากฏการณ์ ซึ่งเป็นการเลียนแบบ “แบบ” ของมันที่อยู่ในโลกของแบบนั้นจะมีส่วนช่วยกระตุ้นให้เรา สามารถที่จะระลึกถึง “แบบ” ต่าง ๆ ซึ่งเป็นต้นแบบของมันได้

จากที่กล่าวมา พอจะสรุปได้ว่าทฤษฎีแบบของเพลโตนั้นมีพื้นฐานอยู่บนความคิด ทางอภิปรัชญาของเขาที่ว่าความจริงสูงสุดนั้นมีลักษณะเป็นจิต (nonmaterial) และแบบ (Forms) ซึ่งเป็นความจริงแท้ (true reality) ซึ่งเป็นต้นแบบหรือสาระัตถะของสิ่งต่าง ๆ ใน

โลกนั้นเป็นสิ่งที่มืออยู่จริงในโลกของความคิด ปรัชญาของเพลโตจึงเป็นจิตนิยม (Idealism) ตามแนวคิดนี้ ความรู้ไม่ได้เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงหรือสิ่งที่ปรากฏ แต่เป็นการเข้าถึง "แบบ" ที่เป็นสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงและเป็นนิรันดร์ ความรู้จึงเป็นสิ่ง สัมบูรณ์ และเนื่องจากความรู้นั้นมีพื้นฐานอยู่บน "แบบ" ซึ่งเป็นสิ่งที่จริงอย่างที่สุด ความรู้จึง เป็นสิ่งที่ไม่อาจผิดพลาดได้ (Infallible)

สรุปแนวคิดและประเด็นสำคัญในญาณวิทยาของเพลโต

- โลกของแบบ / โลกแห่งผัสสะ
- การเลียนแบบ (imitation) กับการมีส่วนร่วม(participation)
- แบบคืออะไร
- คุณสมบัติหรือคุณลักษณะของแบบ
- อุปมานิทศน์เรื่องถ้ำ
- อุปมาเรื่องเส้นแบ่ง
- ระดับของความเป็นจริงและความรู้
- ความรู้
- บทบาทของการศึกษา

3.4 ญาณวิทยาของอริสโตเติล

3.4.1 ประวัติและผลงานสำคัญ

อริสโตเติล (Aristotle, 384-322 ก่อน ค.ศ.) นักปรัชญาชาวกรีก ผู้เป็นศิษย์ของเพลโต เขาเกิดในดินแดนมาซิโดเนีย เมื่ออายุ 18 ปีได้เข้ารับการศึกษานในสำนักอคาเดมีและใช้เวลาอยู่ที่นั่นเป็นเวลาถึง 20 ปี เมื่อเพลโตเสียชีวิต อริสโตเติลออกจากกรุงเอเธนส์ และไปเป็นครูให้กับพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ โดยในปี 335 ก่อน ค.ศ. อริสโตเติลกลับมาก่อตั้งสำนักลีเซียม (Lyceum) แต่เมื่อพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ที่ให้การสนับสนุนได้สิ้นพระชนม์ลง ขณะเดียวกับที่ผู้คนมีความรู้สึกต่อต้านพวกมาซิโดเนีย อริสโตเติลจึงเลือกที่จะลี้ภัยออกจากกรุงเอเธนส์ และก็เสียชีวิตในปีต่อมา

งานเขียนที่สำคัญของอริสโตเติลนั้นมีในหลายสาขาทั้งทางตรรกวิทยา ชีววิทยา จิตวิทยา อภิปรัชญา จริยศาสตร์ ปรัชญา สังคม และสุนทรียศาสตร์ เช่น เรื่อง *Organon*, *The History of Animals*, *On the Soul*, *The Metaphysics*, *Nicomachean Ethics*, *Politics*, *The Rhetoric*, *The Poetics*.

3.4.2 ทฤษฎีความรู้

อริสโตเติลเชื่อในเรื่องของ “แบบ” และเห็นด้วยกับเพลโตในประเด็นที่ว่า ความรู้นั้นเป็นการรู้เกี่ยวกับ “แบบ” (Form) หรือสิ่งสากล (the Universal) แต่ในขณะที่เพลโตเห็นว่า “แบบ” นั้นอยู่ในโลกของแบบซึ่งเป็นโลกแห่งความคิด (transcendent Forms) อริสโตเติลกลับเห็นว่า “แบบ” เป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในสิ่งเฉพาะในโลกแห่งปรากฏการณ์หรือโลกผัสสะของเรานี้เอง (immanent Forms) ในความคิดของอริสโตเติล “แบบ” จะเป็นสาเหตุของสิ่งต่าง ๆ ได้ต่อเมื่อ “แบบ” เป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในสิ่งนั้น โดยเขาเห็นว่ามันไม่มี “ความเป็นโต๊ะ” (tableness) อยู่ลอย ๆ ในทำนองเดียวกันกับที่มันไม่มีสสารที่ไร้รูปแบบ (formless matter) สิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลกของเรานี้เป็นการรวมตัวกันของ “แบบ” (Form) กับสสาร (matter) ดังนั้นตามแนวคิดเช่นนี้ก็จะไม่มีรูปโดยที่ไม่มีสสาร และก็ไม่มีสสารโดยไม่มีรูป (No form without matter, no matter without form)

ซึ่งเป็นพรรณนะแบบที่เรียกว่า สสารรูปนิยม⁸ (hylomorphism) สำหรับอริสโตเติล สิ่งสากล (the Universal) นั้นมีอยู่ในสิ่งเฉพาะ (the Particular) ดังนั้น การรู้อะไรก็เป็นการรู้อะไรที่มีอยู่ในสิ่งเฉพาะ โดยในการรู้อะไรนั้น จิตของเราจะเข้าถึง “แบบ” หรือความเป็นสากลที่มีอยู่ในสิ่งเฉพาะนั้น ๆ

สำหรับอริสโตเติล ความรู้ที่เป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับ “สิ่งสากล” หรือ “แบบ” และเป็นความเข้าใจในความสัมพันธ์ของแบบเหล่านั้น การรู้เกี่ยวกับสิ่งใดก็คือการรู้เกี่ยวกับสาระัตถะ (essence) ของสิ่งนั้น โดยความรู้ตามพรรณนะของอริสโตเติลนั้นมีนัยของเรื่องลำดับ / ชนิด (order) อยู่ด้วย ในแง่ของการจำแนก (classification) ออกเป็นประเภท (genus) และชนิด (species) และโดยนัยนี้ความรู้จึงเกี่ยวข้องกับการนิยาม⁹ (definition)

นอกจากอริสโตเติลจะเห็นว่า การนิยามเป็นการกล่าวถึงสาระัตถะของสิ่ง ๆ นั้นแล้ว เขายังเห็นว่า การนิยามยังเป็นการแสดงลำดับความสัมพันธ์ระหว่างประเภทกับชนิด อริสโตเติลได้แยกความแตกต่างของคำนิยาม 2 ชนิด คือ คำนิยามธรรมดา (nominal definition) ซึ่งหมายถึงการให้ความรู้เกี่ยวกับคำ ๆ นั้น กับคำนิยามที่แท้ (real definition) ซึ่งเป็นการให้สาระัตถะของสิ่งนั้น โดยในการให้สาระัตถะดังกล่าว เราจำเป็นต้องมีการจำแนก โดยให้คำที่เรานิยามนั้นเป็นชนิด (species) ที่อยู่ภายใต้ประเภท (genus) ของสิ่งที่มีมันเป็นสมาชิกอยู่ และในขณะที่เดียวกันก็หาสาระัตถะหรือลักษณะที่ทำให้ตัวมันนั้นต่างจากสมาชิกอื่นที่อยู่ภายใต้ประเภทเดียวกันนั้น เช่น เมื่อเรานิยามคนว่าเป็นสัตว์ที่มีเหตุผลนั้น “คน” เป็นชนิดหนึ่งภายใต้ประเภท “สัตว์” โดย “ความเป็นสิ่งที่มีเหตุผล” นั้นเป็นสาระัตถะหรือคุณสมบัติสำคัญที่ทำให้ “คน” นั้นต่างจากสิ่งอื่น ๆ ภายใต้ประเภท “สัตว์” เป็นต้น

⁸Hylomorphism มาจากคำภาษากรีก hyle ซึ่งแปลว่า “สสาร” (matter) และ morphe ที่แปลว่า “รูป” (form) สสารรูปนิยมเป็นพรรณนะที่ถือว่าทุกสิ่งตามธรรมชาติประกอบด้วยองค์ประกอบ 2 อย่าง คือ สสารและรูป มันจะไม่สามารถมีกรณีของสสารที่ไร้รูป (unformed matter) หรือรูปที่ไม่ได้ประกอบด้วยสสาร (unmattered form)

⁹D. W. Hamlyn, “History of Epistemology” in Paul Edwards (ed.) *The Encyclopedia of Philosophy*. Vol. III. (New York : MacMillan Publishing & The Free Press, 1967), pp. 12-13.

สรุปแนวคิดและประเด็นที่สำคัญในญาณวิทยาของอริสโตเติล

- transcendent Forms / immanent Forms
- สสารรูปนิยม (hylomorphism)
- ความรู้ตามธรรมชาติของอริสโตเติล
- ความเกี่ยวข้องของความรู้กับคำนิยาม

คำถามท้ายบทที่ 3

1. จงอธิบายปรัชญาของโซเครตีสในหัวข้อต่อไปนี้
 - 1.1 การรู้จักตัวเอง
 - 1.2 ชีวิตที่ไม่มีการตรวจสอบนั้นไม่มีค่าควรแก่การดำรงอยู่
 - 1.3 วิทยาวิธี (dialectic)
 - 1.4 คนทำชั่วเพราะความไม่รู้ (ignorance)
2. จงอธิบายถึงวิธีการทางปรัชญา (Socratic method) ที่โซเครตีสใช้ในการเข้าถึงความรู้มาโดยสังเขป
3. จงอธิบายญาณวิทยาของโซเครตีสที่ว่า "ความรู้คือคุณธรรม"
4. จงอธิบายว่าในปรัชญาของโซเครตีส การเข้าใจความแตกต่างระหว่าง สิ่งที่ปรากฏ (appearance) กับสิ่งที่จริง (reality) นั้นมีความสำคัญอย่างไร และมีผลอย่างไรต่อมนุษย์และการกระทำของมนุษย์
5. จงอธิบายญาณวิทยาของเพลโตมาให้เข้าใจโดยสังเขป
6. จงอธิบาย "อุปมานิทศน์เรื่องถ้ำ" ของเพลโต พร้อมทั้งบอกด้วยว่าเพลโตนำเสนออุปมานิทศน์นี้เพื่อสร้างความเข้าใจในเรื่องใด
7. จงอธิบายแนวคิดเรื่อง "แบบ" ของเพลโตมาให้เข้าใจให้ครบทุกประเด็นว่า แบบคืออะไร แบบมีคุณสมบัติหรือลักษณะอย่างไร แบบอยู่ที่ใด แบบสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ อย่างไร และเราจะรู้แบบได้อย่างไร
8. ความรู้ตามธรรมชาติของเพลโตคืออะไร จงอธิบาย

9. จงอธิบายให้เข้าใจถึงความสำคัญและบทบาทของการศึกษาตามธรรมชาติของเพลโต
10. จงเปรียบเทียบญาณวิทยาของเพลโตและอริสโตเติลว่าเหมือนหรือแตกต่างกันหรือไม่
อย่างไร
11. จงอธิบายว่า “ความรู้” ตามธรรมชาติของอริสโตเติลคืออะไร และความรู้เกี่ยวข้องกับ
การนิยาม (definition) อย่างไร